

Ба 38 435

~~426~~

Бібліятэка
№ 13. Беларуса-Выбаршчыка № 13.

Ал. Галынец.

Вялікае апрашчэнне ці вялікае удасканаленне?

(З цыклю — „Штодзённы Дубні“.)

(Над рэдакцыяй К. Ваяцкіна)

Рыга, 1926.

Выдаўніцтва „Т-ва Беларуса-Выбаршчыкаў у Дзяржаўны Сойм, павятовага, гарадзкія і вясельныя самаўрады у Латвіі“.

БІБЛІОТЕКА
★ В ★ С ★ С ★
У ВІЛЬНІ
№ 125

426.

25. 11. 4. 2009

Ба 3213
38435

Бібліатэка
№ 13. Беларуса-Выбаршчыка № 13.

Бел. Ал. Галынец.
1994 г.

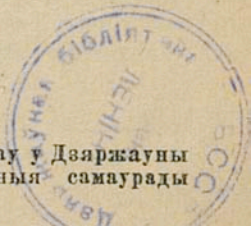
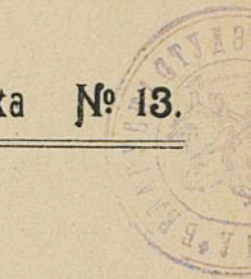
Вялікае апрашчэньне, ці вялікае удаaskanаленьне?

(З цыклю — „Штодзённыя Думкі“.)

(Над рэдакцыяй К. Езавітава.)

Рыга, 1926.

Выданыя „Т-ва Беларуса-Выбаршчыкаў у Дзяржаўны Сойм, павятовыя, гарадзкія і валасныя самаўрады у Латвіі“.

Друкавана ў ліку 500 экзэмпляраў, у тыпа-літаграфіі Акцыянернага Т-ва „Э. Левін“. Склад выдання ў рэдакцыі газеты „Голас Беларуса“ — Латвія, Рыга, рог Мельнічнай і Антоньеўскай вуліц, № 0/33.

ПРАДМОВА.

Алесь Галынец закрунуу дужа балючае для кождага стара-беларускага інтэлігэнта, выхаванага не у беларускай нацыянальнай школе, пытаньне: што такое беларускі рух,— крок назад, ці крок наперад?—працуючы над беларускім адраджэньнем, ці мы апрашчаемся, ці совершенствуемся (удасканаліваемся)?

Старая беларуская інтэлігэнцыя, абмаскаленая, або апалячаная праз чужую школу і анічбеларускае выхаваньне, ня ведае ні беларускае мовы, ні гісторыі і глядзіць на беларускі рух не беларускімі вачыма, а вачыма сваіх вучыцеляў, расійскіх, або польскіх шавіністых.

Аутаф спакойна, крок-за-крокам, разглядае і разьбівае усе довады расійцаў і палякаў, выказыва-

емья імі і пауторываемыя стара-беларускай
здэнацыяналізаванай інтэлігенцыяй, супроць бела-
рускага адраджэнчага руху.

Для новай беларускай інтэлігенцыі, з захоп-
леньнем працуючай над беларускім адраджэньнем,
і для беларускае моладзі, выхаванай у сваёй бела-
рускай школе, ужо адпалі пытаньня аб тым, ці
мае беларускі народ права на сваю мову, на сваю
культуру і на сваю дзяржаўнасць. Такіх пы-
таньняў наша пакаленьне і пакаленьне камі
выхоуваемае ужо сабе ня ставіць. Беларускі на-
род жыве,—знача мае права і на мову, і на
эканомічны дабрабыт і на дзяржаўнасць. На ш-
а б а в а з а к дапамагаць упарадкаваньню ягонага
жыцьця ва усіх гэтых кірунках.

З вышэйсказанага відаць, што кніжка А.
Галынца пісана не для сучаснага падрастаюча-
га і будучага пакаленьня—хаця-ж і для іх яна
вельмі цікавая,—але для таго пакаленьня нашае
інтэлігенцыі, што ужо да жывае свой век.
Вярнуць іх, абаламучаных расійцамі і палякамі,
да беларускага народу, да беларускае справы; зра-
біць з гэтых „блудных сыноў“ запраудных сыноў
Беларусі—вось якія мэты ставіць сабе А. Галынец.

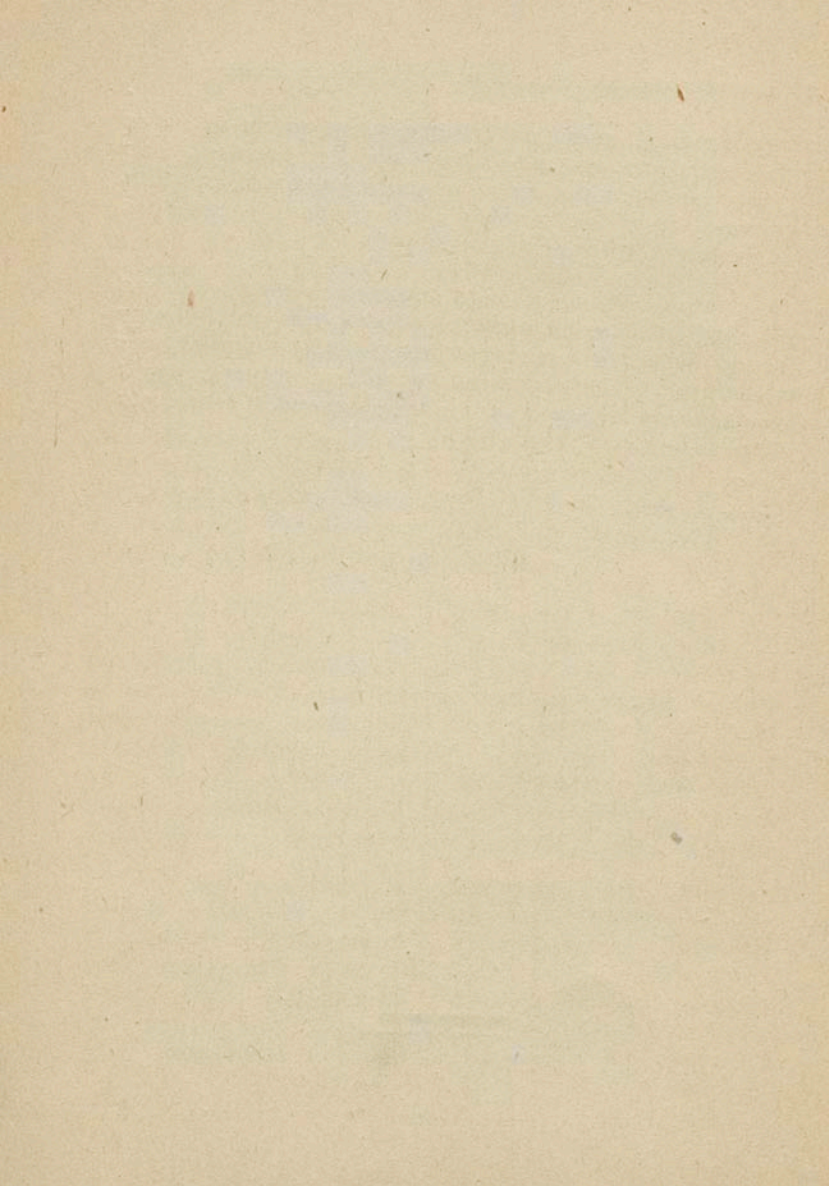
У нас у Латвіі, дзе беларускі рух толькі-
толькі пачынаецца і дзе так многа бачымо мы
беларускіх інтэлігэнтаў, працуючых не з намі,
а з расійцамі і палякамі, і часта-густа суп-
роць нас,—кніжка А. Галынца набывае асаблі-
вую цікавасьць. Друкуючы яе, мы жадаемо, каб
яна павярнула у нашы шэрагі усіх перашучых і

хістаючыхся, што да гэтага часу чагосьці чакаюць, трымаюцца на-дзіцячому за расійскі, або польскі падол і усе яшчэ не адважваюцца зрабіць рашучы крок да беларускага народу і ягонага адраджэнчага руху.

Наша усвядомленая інтэлігенцыя і наша надзея-моладзь хай выкарыстаюць гэтую кніжку для глыбейшага самаусвядомленьня, а таксама і як добрую зброю супроць нападкаў на наш рух з боку ворагаў беларускага нацыянальнага рэнэсанса (адраджэння).

5 чэрвеня 1926 году.
Рыга.

К. Езавітаў.

Вялікае апрашчэнне,
ці
вялікае удасканаленне?

I

Сялянства захопліваецца беларускім рухам.

Пропаведзь ідэі нашага нацыянальнага вызвалення, як даецца заўважыць за ўвесь час яго развіцця, мае не ў параўнаньню большы паспех сярод простага селянскага люду, чым сярод інтэлігэнцыі. У той час, як адраджэнскі рух захопліваець селянства цэлымі вёскамі і павётамі, у той час як селянства йдзе ў рух масай, — у той самы час інтэлігэнцыя зацягваецца ў працу паволі, інтэлігэнцкія сілы прыходзяць адзінкамі. Прычына падобнага зьявішча ляжыць ня толькі ў лічэбнай перавазе селянскіх мас, з якіх тысячы прыпадаюць на аднаго інтэлігэнта, прычына тут ляжыць глыбей. Справа ў тым, што простая народная маса з прыняцьцем нацыянальнай адраджэнскай ідэалёгіі ня толькі нічога ня траціць, але наадварот, нешта набывае. Ідэя нацыянальнага адраджэньня даець у рукі беларускага селяніна надзвычайна цэнны засаб—знайсці самага сябе, акрэсьліць свой твар, адчуць сябе ня толькі чалавекам, але і грамадзянінам.

Пропаведзь ідэі нацыянальнага адраджэння зьяўляецца для яго толькі першым крокам, першым штурчком дзеля галоўнейшага—дзеля пазнання самаго сябе. На гэтым шляху, зазвычай, беларускаму селяніну німа значных перашкод. Знаходзячы „самага сябе“, яму ня трэба ламаць сябе, перакручвацца і перавучывацца на новы лад. Ён заўсёды быў і заставаўся тым, чым ёсць — беларускім селянінам. Як да прыняцця ідэі нацыянальнага адраджэння, так і пасьля падобнага прыняцця—ён застаецца сам сабой з галавы да пятак, бо нічога чужога, небеларускага ў ім няма.

Інтэлігэнцыя страціла нацыянальны твар.

Ня то інтэлігэнцыя: у большасці сваёй яна страціла свой нацыянальны твар, адышла ад самага паветра беларускага жыцця і ў працэсе набыцця чужога (расейскага, ці польскага) культуры згубіла свае асобнасці, як інтэлігэнцыя беларускай. Разам са стратай беларускіх нацыянальных асаблівасцяў інтэлігэнцыя набыла, хоць і ў няпоўнай меры, хоць і ў падменным выглядзе, асаблівасцяў чужых, духа чужога, выйшла з міра беларускага ў мір расейскі, ці польскі. У пераважаючай большасці гэты новы, хоць па істоце чужы, мір яе задавальняе і яна з нехаццю ставіцца да спроб адмовіцца ад чужога і павярнуцца да свайго. Яна ня хоча самаахоць адмаўляцца ад таго, што ўжо ёсць і ёсці на здабыццё таго новага, чаго яшчэ німа. Інтэлігэнцыя ў гэтым сэнсе і ляніва і рэтроградна і

опортуністычна; яна ня хоча выходзіць з таго душэўнага супакою, з таго спэцыфічна-інтэлігэнцкага духовага камфорту, які даецца ей прыналежнасьцю да высокай, хоць і чужой культуры. Пашто ей ламаць сябе, перакручвацца, хоць бы не ў аснове сваёй (беларускай), а на т у паверху сваім (чужым), пашто нанова вучыцца і пускацца ў бурнае мора новых шуканьяў, калі тое, што ёсьць—зусім здавальняе.

Падобная пасьсёнасьць, і пасьсёнасьць у істоце варожа, творыць першую перашкоду прапаведзі нацыянальных ідэй сярод інтэлігэнцыі.

Актыўная варожасьць і змаганьне з адраджэньчым рухам.

Другая варожасьць—варожасьць актыўная варожаць, што родзіцца не духовым опортунізмам, але крытычнай сьвядомасьцю, што мае сваім карэньнем ня толькі жаданьне захаваць свой душэўны супакой, але і апраўдаць яго, жаданьня апраўдаць тое, што ёсьць і абвінаваціць, спыніць тое, што яшчэ толькі нараджаецца, мае нарадзіцца. У зьвязку з гэтым жаданьнем апраўдаць сваё становішча ў стасунку да нацыянальнай ідэі, інтэлігэнцыя сустракаець прапаведзь яе контр-прапагандай, шэрагам контр-пытаньяў, творыць адпаведную тэорыю, мэтай якой ёсьць давесці, што нацыянальнае адраджэньне Беларусі ёсьць крок назад, а не крок наперад, што гэта ёсьць зьявішча культурнага рэгрэсу і што дзеля гэтага да беларускага адраджэньня трэба ставіцца гэтак жа нэгатыўна, як і да ўсялякага іншага соцыяльнага зла.

Довады ворагау аб непатрэбнасці беларускага
адраджэння. — „Культура — адзіна!“

Змест падобнай інтэлігэнцкай тэоры агульнавядомы: культура адзіна, кажа інтэлігэнт, адзіна на ўсіх мовах. Культура па істоче сваёй інтэрнацыянальна. Адзіна яна і інтэрнацыянальна ня формай сваёй, а зместам. І цэнна яна таксама ня формай, у якой даецца, а сваім зместам. Сучасная культура вядзе да агульналюдзкасці і толькі тыя элементы культуры, якія вядуць да агульналюдзкасці вызнаюцца прогрэсам; усе іншыя — рэгрэсам. Форма, у якой робяцца новыя культурныя заваяванні, і як форма мова, — ня маюць істотнага значэння для поступу агульналюдскае цывілізацыі. Калі хочаце, ярыцца элементарны інтэлігент, асабліва „марксыцкага кірунку“ — мова зьяўляецца чымсь часовым, а рожнасьць моў — перашкодай на шляху нашае культуры. Рожнасьць моў гэта сваёй адмены праклён на род чалавечы, крыніца войн, ненавісьці, бязупыннага і бязплоднага змаганьня адных плямён з другімі. Мудрая гісторыя з бабілонскай вежай, — мэтафорычны абраз немагчымасці для людзкасці дасягнуць неба, узыйсці на горнія вяршыны надчалавечага і наднацыянальнага, дзякуючы ласьне „смяшэньню языкаў“. І таму трэба з гэтым „смяшэньнем“ змагацца, можна і трэба імкнуцца да адзінамоўнасці.]

„Ня трэба навінаў! Даволі таго зла, што ўжо існуе!“

Апошнія цвёрджаньне — ідэал, спаведаць які ў сілах ня кожны інтэлігент. Гэткі „конскі“ космополітызм характэрны толькі для асоб, што даводзяць свае думкі да апошняга, хоць бы і абсурднага канца. Сярэдні інтэлігент пужаецца гэтых вывадаў, - і зноў такі з мяркаваньняў супакою - як свайго, так і сваіх бліжэйшых патомных. Бо і гэтае скрайняе вызнаньне пагражае яму тымі-жа самымі непрыемнасьцямі: здабываньня чагосьці новага і незнаёмага. Згаджаючыся з гэтакім космопалітычным вызнаньнем у прынцыпеў, і адсоўваючы магчымасьць здзейсьненьня яго ў неакрэсьлена далёкую будучыну, з якой ён ня адчувае ніякай сувязі, як, прыкладам, не адчувае чалавек небаспекі сьмерці, якая здаецца яму неакрэсьлена далёкай, — сярэдні інтэлігент пераносіць пытаньне аб нацыянальным адраджэньні ў плашчыню для сябе больш знаёмую і практычную. Ён кажа: Тое, што ёсьць — рожнаадменнасьць моў - я вызнаю злом, але злом, якое і зноў такі ўжо існуець. Аднак мае вызнаньне ўжо існуючага зла ня значыць, што я вызнаю права на зьяўленьне новага, лішняга зла. Даволі таго што ёсьць: даволі што людзкасць гавора на ста мовах! Няўжо-ж добра калі да гэтых ста моў дадасца яшчэ сто першая. Я згодзен, — кажа інтэлігент, як бы робячы ўступку нацыянальнаму пачуцьцю, — што мінулае, стварыўшае гэтых сто моў не тварылась дабром: магчыма, што падчас вытварэньня гэтых моў было больш гвалту, чым добрай волі. Але пашто павя-

лічваць лік гвалтаў у мінулым новым гвалтам у сучаснасці? Пашто тварыць новую 101 - шую беларускую мову, вырабляць яе, апрацоўваць, калі тое, што ёсць, — зусім даволі?“

„Ня трэба беларускае нацыянальнае рэвалюцыі!“

„Я магу згадзіцца, — кажа інтэлігент, — што сучасная расейская (эвэнтуальна - польская) культура і літаратура развіваліся і дасягнулі свайго сучаснага значэння за кошт беларусаў і украінцаў. Але няўжо-ж толькі таму, што ў адгучэным жыццю нашых дзядоў і прадзедаў мела месца калечаньне жывога жыцця, няўжо-ж толькі таму мы павінны калечыць сябе, сваіх дзяцей і нашчадкаў? Бо тое, — цьвердзіць інтэлігент — да чаго імкнецца беларуская нацыянальная ідэолёгія, тая рэвалюцыя ў псіхіцы, культуры, палітычным ладзе народаў, якая гэтай ідэолёгіяй выклікаецца, - усе гэта ёсць чародны нічым неапраўданы гвалт над жыццём. Для падобнае нацыянальнае рэвалюцыі ні, — мапа пераконаньню інтэлігента, — нават таго апраўданьня, якое маець рэвалюцыя палітычная, ці соцыяльная. Кожная рэвалюцыя ёсць так сама гвалт над стварыўшымся ўкладам жыцця; але гэта ёсць гвалт над благім, над зьмярцьвелым. Над тым што тамусіць развіцьцё чалавека, грамады, клясы, - урэшці ўсяе дзяржавы. Замест старага ладу, рэвалюцыя ставіць новы лад, усе трупехлае яна замяняе здаровым і маладым. Пра нацыянальную беларускую рэвалюцыю, — па пераконаньню здэнацыяналізаванага інтэлігента, — гэтага сказаць нельга, бо

321.9
38435
5 зам

прад тым трэба было-б давесці, што расейская, ці польская культуры, як гэткія, ёсьць зьявішча дрэнныя, няжыщцёвыя, падлягаючыя знішчэньню. А заявіць нешта падобнае ня хопіць адвагі нават самаму пераконанаму нацыяналісту. І таму падобную „нацыянальную рэвалюцыю“ трэба назваць не рэвалюцыяй а бунтам, - бунтам, выкліканым не сьвядомасьцю ісьціны, а шавіністычнай злобай; бунтам некультурных, халопскіх станаў, ня здолеўшых падняцца да ўразуменьня фактаў гісторыі“.

„Невядома яшчэ што дасьць беларускае адраджэньне!“

„Да ўсяго,—упарта цьвердзіць інтэлігэнт,—зусім невядома ці прынясе наагул беларуская нацыянальная рэвалюцыя якія-небудзь дасягненьня, якія-небудзь новыя заваяваньня культуры, і ці ня будзе яна чыстым мінусам, які толькі павялічыць хаос, узнікшы пасля Вялікай вайны. Плюс, аб якім гавора адраджэнская ідэолёгія яшчэ загадка, а тая руйнацыя, якую яна прыносіць з сабой з першых дзён сваіх народзін, — факт вочавісты. Пакуль беларускае нацыянальнае адраджэньне стане фактарам прогрэсу ў новай форме,—яно наробиць занадта шмат шкоды каб можна было згадзіцца на гэткую рызыку!“

„Буды практычнай зрабіцца ангельцамі!“

З аднаго боку—страх. З другога боку тое, што прапануець нацыянальная іэолёгія, здаецца большасьці здэнацыяналізаванай інтэлігэнцыі на Бе-

ларусі ўпрост непрактычным і нелёгічным. Калі нам прапануюць,—кажуць яны—адрачыся ад таго, што ёсць і перэтварыцца на нешта новае—беларускае,—дык у шмат разоў карысьней для нас і для ўсяго чалавецтва калі-б мы зьмянілі горшае на лепшае, недасканалае, на дасканалае. Калі-б нам запрапанавалі адмовіцца ад расейскай, ці польскай культуры і пераняць, прыкладна, культуру ангельскую, дык такая прапазіцыя была-б практычна і разумна. Мы і нашыя дзеці гэтым самым прыедналіся-б да ўсясьветнае цывілізацыі, сталі-б сынамі нацыі Шэкспіра і Нью-Тона і, дзякуючы ўваходжаньню ў склад ангельскай нацыі, пашырылі-б свае жыцьцёвыя магчымасьці да ўсясьветнага маштабу (аргумант ангельскага фунта). А тое, што прапануець нам беларускае нацыянальнае адраджэньне, наадварот, ёсць сьвядомае самаабмежаньне, прапазіцыя замкнуцца ў маленячкі, элемэтарны куток. Няўжо мы павінны гэта робіць толькі дзеля таго, каб быць у згодзе з вядомым прыслоўем: „хоць дрэннае, ды сваё?“ Падобны аргамант, кажа інтэлігэнт, можа здаволіць дзіцё, ці зманіць цёмнага селяніна, не спакушанага салодкасьцю духоных цэннасьцяў, але ён занадта слабенькі, каб пераканаць асьвечанага інтэлігэнта, які імкнецца да пашырэння свайго кругазору. Мы і нашыя дзеці,—кажа ў гэтым выпадку інтэлігэнт,—хутчэй гатовы ў-пень выкарчаваць з сябе ўсё, што яшчэ можа ў нас засталося беларускае, і назвацца англічанамі, чым забыцца расейскасьці (польскасьці) і пайсьці да беларусаў. „Пасьля салодкага не захочаш горкага“,

казаў некалі Уладзімер-князь,—і тое самае паў-
тараюць сучасныя здэнацыяналізаваныя інтэлі-
гэнты.

**„Беларускія таленты могуць выяўляцца і у чу-
жых мовах!“**

Калі ў беларускім племяні,—даводзе інтэлі-
гэнт пры канцы, ёсць нешта такое, што па пера-
кананьню патрыётаў не пакрываецца польскась-
цю, ці расейскасьцю, калі ў ім ёсць нешта ары-
гінальнае,—толькі яму прыналежае (а гэтую ары-
гінальнасьць і характэрнасьць таксама трэба яшчэ
давесці!) — дык усё гэта магчыма выявіць, не
прыбегаючы да так моцных і небаспечных заха-
даў, як руйнацыя старой культуры і выраблянне
не якой-сь невядомай новай. Гісторыя сьведчыць,
што Гогаль даў на расейскай мове ўсё тое, чым
багаты і чым слаўны украінскі народ. Хто адва-
жыцца суперэчыць гэтаму? Тое самае для Бела-
русі зрабіў Міцкевіч на польскай мове. Толькі
нізкі шовінізм можа не вызнаваць вялікасьці па-
мяненых талентаў і надзвычайнай карысьці іх для
сьвету; толькі ўпарты нацыяналіст можа сварыць-
ца з суседам за „права“ называць падсбных гэ-
ніяў „сваімі“, ці—што адно і тое—намагацца, каб
яны пісалі „нашай“, сваёй „ўласнай“ мовай. Ха-
ця-ж для Гогалья расейская, а для Міцкевіча поль-
ская мова былі прыпадковы (глядзі—гвалты ў мі-
нулым!), аднак гэта нісколькі не мяняе істоты
справы. Калі беларускасьць можа даць грунт для
зь’яўленьня новых талентаў на расейскай, ці поль-
скай мове, — дык гэта вельмі добра: ўсё роўна

большага за тое, на што яна здольна, беларус-касьць ня дасьць, на якой бы то мове ня было.

Здольнасьці і сілы народа ня трацюцца і не раствараюцца ў паветры, а выяўляюцца ў творчасьці яго інтэлігэнцыі. Есьць, урэшці, цьверджаньне, што са зьмешваньня дзвёх нацыянальнасьцяў родзіцца трэцяя, больш дасканалая чым кожная з гэтых дзвёх нацыяў паасобку, што ніколі німа „чыстых“ нацыяў, што ўсе яны, асабліва іх вышэйшыя станы (інтэлігэнцыя), пераходныя па культуры і гд.

Жыцьце адкідае старую, варожую нам інтэлігэнцыю.

На аснове падобнай quasi-навучнай аргумэнтацыі, падмацаванай ссылкамі на даўна зданых у архіў рацыяналістычных дасьледчыкаў мінулага стагодзьдзя, - інтэлігэнцыя творыць той мур, аб які разьбіваецца самая гарачая прапаганда народнага адраджэньня; становіць тую сілу, якая ня толькі сабатэе нацыянальную ідэю, але йдзе на яе адкрытай вайной.

Калі-б ня тое, што падобная пазіцыя інтэлігэнцыі зьяўляецца [простым непаразуменьнем, шкодным ня столькі для народу, сколькі для самаё інтэлігэнцыі, - над ёй німа было-б чаго і разважаць. Усё роўна законы руху, заложаныя ў ім самой прыродай, прывядуць да перамогі ідэі над прывычкай, поступу над падзеньнем, бо „нацыя як сумленьне, раз прачнуўшысь ня можа заснуць“. Усё роўна жывое жыцьцё перабора схо-

ластычную аргументацыю і выкіне ўсё зьмярць-
велае за свой борт,—адраджэньне Беларусі зьдзейсь-
ніцца і без старой інтэлігэнцы. І толькі каб было
менш падобных страт, каб да Новага Жыцьця да
Новай Веры прыйшла найбольшая грамада лю-
дзей, здольная да працы і адказнага будаўніцтва,
толькі таму мы спыняемся над гэтай інтэлігэнц-
кай варожасьцю і ставім сваёй задачай давесці
яе няпраўду.

II

Розум і пачуццё. Адзінасьць і рожнаадменнасьць.
Як трэба разумець: „Культура адзіна!“

Агульналюдзкая культура ў залежнасьці ад падвойнасьці духовай энэргіі чалавека, складаецца, як ведама, з двух элемэнтаў: тых, што маюць прычынай свайго узьнікнаваньня дзейнасьць розуму (разсудка) і тых, у аснове якіх ляжыць пачуццё чалавека і яго функцыі*). Адрожніць у аб'екце культуры вялікасьць упываў аднаго, ці другога элемэнта бываець даволі трудна; звычайна дзьве сілы чалавечага духа функцыянуюць разам у пэўнай гармоніі. Так, прыкл., увесь комплекс матэрыяльных абставін сучаснасьці ёсьць вынік дзейнасьці абедзьвюх энэргій, бо разам з

*) Воля, - згодна традыцыйнай клясыфікацыі, трэці надзвычайна важны элемэнт духа, не прыймаецца намі пад увагу, бо ў працэсе тварэньня культурных ценнасьцяў граець пасярэдняю, можна сказаць, падсобную ролю.

задавальненнем вымаганьяў розуму, яны здавальняюць і вымаганья пачуцця. Кожная матэрыяльная рэч — будзь то тканіна, аўтамабіль, кніга, дом, гадзіннік, — усе яны робяцца ня толькі згодна законам тэхнікі, але разам з тым і згодна законам эстэтыкі, здавальняюць ня толькі чысты розум, але пачуццё хорашасьці. Нават такія рэчы, як страва, што робяцца на поўгадзіны, каб насыціць жалудак чалавечы, — і тыя робяцца так, каб не адталківаць сваім выглядам, а, наадварот, прыцягнуць. (Аналіз „эмоцый“, як зьмешаных праяў духа, адным з першых зрабіў І. Петражыцкі, — гл. яго „Тэорія права“, ч. I.) Разам з гэтымі зьмешанымі пладамі культуры мы бачым яскрава вызначаныя плады, выкліканыя дзейнасьцю ці розуму, ці пачуцця паасобку. Так прык., навука ў „чыстым значэньню“ — плод дзейнасьці толькі розуму; з другога боку мастацтва — ў чыстым значэньню — творыцца толькі пачуццём чалавека і пачуццю службы.

Паскольку розум і пачуццё чалавека адзіны, пастолькі і культура сьвету адзіна. Але, першае, адзінасьць гэтая рожна выяўляецца ў залежнасьці ад таго, які элемент духа яе творыць; падругое, ёсьць пеўныя дзедзіны культуры, ў якіх адзінасьць творыцца рожнаадменнасьцю. Тэарэма, гэомэтрыі, конструкцыя машыны, спосаб лячэньня хваробы — абавязковы для усіх галоў нашае зямлі. Ніякай асаблівай індывидуальнасьці ў гэтай дзедзіне чалавек выявіць ня можа; у дзедзіне веды, практыкі, тэхнікі, дзе пануець і тво-

рыць чысты розум, адзінасьць культуры і яе заваяваньняў асабліва кідаецца у вочы*).

Зусім іначай стаіць справа ў дзедзіне пачуцьця. Тут ня толькі кожны, народ, ці племя, але кожная асоба паасобку вольны ў сваіх перакананьнях, твораць свае „законы“. Тое, што адобна для нэгра, - здаецца сьмешным, для эўропэйца; так, як малюе і разумее прыроду японец, ніколі ня можа зразумець і намаляваць француз. Вызнаньне пекнага і няпекнага, моральнага і аморальнага, музыкальнага і антымузыкальнага, прыемнага (эстэтычна) і непрыемнага, — усё гэта творыцца кожным асобным індывідуальным пачуцьцём. І як індывідуальна гэта пачуцьцё, так сама індывідуальны і рожны плады яго творчасці. Безварункова, з пункту гледжаньня агульначалавечага, пазбаўленага так зв. „нацыянальнага эгоцэнтрызму“ (гл. Н. Трубецкой - „Европа и Человѣчество“), вартасць творчасці кожнага народу роўна вартасці другога, і мы ня можам сказаць тут, што, прыкл., вынікі творчасці пачуцьцёвага духа эўропэйцаў важней за тыя самыя вынікі азіятаў, ці афрыканцаў.

Праўда, і ў гэтай дзедзіне ёсьць пэўныя элемэнтны адзінасьці, больш агульна - супольныя ў народаў і асабаў бліжэй адзін да другога .стою-

*) Ёсьць сьведчаньня, — і вельмі аўтарытэтныя, — што нават у сфэры абстрактных навук, як, прыкладам, матэматыка, адбіваецца нацыянальны склад духа вучонага. Гэткага погляду трымаецца сярод іншых вядомы філёзоф (сёньня прэзыдэнт Чэхаславакіі) Т. Масарык. Гл. яго працу „Nova Europa“.

чых: ёсьць пэўныя музыкальныя гаммы, ёсьць гаммы фарбаў, ёсьць пэўныя літэратурныя правілы, ўрэшці, ёсьць агульнапрынятыя правілы моралі і права. Але у той час, як у дзедзіне розуму найбольшэнным элементам ёсьць акурат-элемент адзінасьці, - тут, ў дзедзіне пачуцьця, асновай прагрэсу служыць рожнаадменнасьць. У першым выпадку новыя заваяваньня імкнуцца да таго, каб з кожным лішнім крокам лішні раз давесьці стала сьць аснаўных законаў прыроды і думанья, - у другім выпадку кожны новы крок наперад робіцца як бы з спецыяльнай мэтай давесьці рухавасьць і зьменнасьць форм, гукаў, напрамкаў і школ. Табліца множанья, закон Гэй-лю-Сака, тэорыя дарвінізма, усеякага гатунку абагуленьня юрыдычныя, соцыялёгічныя, эканомічныя і інш. , - усе яны набываюць тым большай вартасьці, чым больш новыя факты і адкрыцьця узмацоўваюць іх агульную правільнасьць, іх абавязковасьць для кожнага чалавека і кожнага часу. Наадварот, ні ў мастацтве, ні ў музыцы, ні ў літэратуры падобных „законаў“ німа, а калі для пэўнай групы людзей, ці ў пэўны час гэтакія „законы“ устанаўліваюцца, дык цэнным лічыцца ня тое, што іх падцьвярджае, а тое, што іх апракідвае, і што тым самым адчыняе новыя магчымасьці на будучыну.

Рожнаадменнасьць і навізна найбольш цікавюць нас у творчасьці народаў.

У рожнаадменнасьці формы скрыта багацьце пачуцьцёвага духа, — вось чаму ён увесь час

шукае „чароднага слова“, не здаволяны „словам сказаным“, вітаець кожную спробу адмовіцца ад прынятага і традыцыйнага. У аднаадменнасці пачуццёвы дух гіне, творчая энэргія яго слабе і гасьне.

Лепшай гарантыяй рожнаадменнасці жыцця і забяспекай далейшай творчасці чалавечага духа ёсць сам чалавек у істоце сваёй адзіны, але ў форме сваёй і выяўленьні сваім—безканечна рожнаадменны. Праявай гэтай рожнаадменнасці служыць кожная сямья ў стасунку да другога сямі, адзін народ у стасунку да другога славянская нацыя ў стасунку да романа—германскай, белая раса ў стасунку да чорнай, ці жоўтай. Кожны з гэтых соцыяльных арганізмаў па-свойму індывідуальны, творыць сваю асобную культуру, ідзе да дасканаласці, да ўсялюдзкасці, сваймі, яму аднаму ведамымі, шляхамі. Украінскі філосаф Міхайло Драгоманів характарызаваў гэты працэс у кароткай формуле: „нацыяналізм у зьдзейсьненні і космополітызм у мэтах“. Поступ чалавецтва складаецца як з паасобных укладаў кожнага народу і нацыі, так і са ўзаёмных уплываў адной нацыі на другую. Мы бачым, прыкладам, што сучасная эўрапейская культура стварылася у выніку безканечных узаемных уплываў насяляючых Эўропу народаў: кожнае слова ў літэратуры, мастацтве, музыцы, навуцы і г. д. аднаго народа паўтаралася суседнім на свой капыл. Гэткі лёс, як ведама, меў псеўдаклясыцызм, романтизм, так зван. „рэалістычныя

школы“, пэрыяды панаваньня ідэалістычнай філёзофіі,—усё, ўсутыч да сучасных нам модэрнізма, футурызма, і усялякіх іншых „шуканьняў“.

Вядом так сама другі факт, што нам найбольш падабаецца ў творчасьці другіх народаў акурат тое, у чым адбываецца іх нацыянальная спэцыфічнасьць. Расейскі балет падабаецца амэрыканцу ласьне тым, што ён яму незнаемы, што ён прыносіць з сабой вырабляны стыль расейскае балетнае школы; сярод нямецкіх мастакоў першае месца займаюць мюнхэнцы, якія ў сваёй творчасьці найбольш адбываюць нацыянальны дух нямецкае нацыі. Інтэрнацыянальны Бэрлін, як і кожная сталіца вялікае дзяржавы, ня маючая нацыянальнай твары, ня цікавы замежнаму падарожніку, калі ён шукае ў ім праяў творчасьці нацыянальнага гэнія народа. Цэнна для нас тое, што рожніца ад нашага, ад прывычнага,— і толькі гэта падбываець нас з пачатку на падрабленьне пад чужое, а пасля, у выніку ўнутранай перэпрацоўкі ўяўляемага, — на арыгінальную творчасць.

Мова—душа народу і найбаштаунейшы скарб усяго чалавецтва.

Сярод усіх спосабаў індывідуальнага уяўленьня сьвету і, ў зьвязку з гэтым, сярод усіх спосабаў праяўленьня чалавечай індывідуальнасьці, першае месца займае, безумоўна, чалавечае слова, прадвечны лёгос. Першае чалавечае слова было першай спробай перадаць акружаю-

чаму свае перажываньня, свае думкі. Як перажываньні і думкі былі індывідуальны, так было і слова. Першае слова чалавецтва было і н д ы в і д у а л ь н ы м словам, — людзкасьць запамінала адразу на некалькіх мовах. Колькі іх было, — навука ня ведае, і дайсьці ёй гэтага немагчыма, але што іх было не адна, гэта вядома напэўна. Можна думаць, што іх было столькі, сколькі рожных пляменьняў, ці, лепш сказаць, сколькі рожных грамадзкіх комплектаў бытавалі ў рожных географічна—гістарычных варунках.

Кожны чалавек адчувае жыцьцё па-свойму дзеля таго, што псыхіка яго зложена інакш, як у другога чалавека. На склад псыхікі уплываюць уселякія прычыны: акружаючая прырода, клімат, варункі гістарычнага бытаваньня, людзкая супольнасьць, сярод якой народ жыве і інш. І можна лёгка прызнаць, што ўсе асобнасьці адчуваньня чалавекам прыроды, жыцьця падзей, - лепш за ўсё і паўней за ўсё выражаюцца ў рожнасьці моў нашае зямлі. Праўду казаў В. Гумбольд, што „die sprache ist eine weltansicht“ („мова ёсьць сьветагляд“).

Рожнасьць моў—ёсьць агульначалавечае багацьце; гамма моў—багацейшая гамма адзінай і неаб'ятнай чалавечай душы. З параўнаньня іх, з процістаўленьня, узаемнага разпазнаньня і уплываў—родзяцца новыя заваяваньня культуры. Калі эўропэец знаёміцца з арабскай літэратурай, з творамі грэцкіх і рымскіх мастакоў, - якіх ён ва ўласнай слоўнай стыхіі дайсьці самастойна не патрапіў, ён збагачвае свой духоўны сьвет, не

праабляючы ўсёе тае колёсальнае працы, якая патрэбна была для вытварэння гэнай літэратуры. Калі беларускі пісьменьнік знаёміцца з чэскай мовай, з чэскім вершам ён таксама знайходзіць у іх нешта такое, чаго сярод сваіх ён ніколі ня знойдзе. Гэтае знаёмства дае яму магчымасьць перанесьці ўсё цікавае і карыснае на ўласны грунт і тым збагаціць і аздобіць родную літэратуру. Сьляды подобнага ўзбагачэння шляхам культурных уплываў і перахрэшчываньняў вядуць да самай далёкай мінуўшчыны, да часаў старо-арыентальных і антычных дзяржаў, калі ўсходна-азыяцкія народы, сколькі іх ня было (Ассырыя, Бабілён, Эгіпэт, Пэрсія, Мідыя і інш.), утваралі ўзаемна нейкі агульна-культурны масыў і калі афінскі нацыянальны гэній уплываў на Рым і наадварот.

Кожная асобная мова ёсьць вынік ўсіх асаблівасьцяў у жыцьці кожнае нацыі. Досьледы над санскрытам даводзяць, што сучасныя нам мовы эўропэйскага контынэнта вышлі з аднаго карэньня,—а тое, што ласьне гэтыя мовы, вышаўшыя з аднаго карэньня, гэтак рожняцца паміж сабой цяпер, сьведчыць насколькі потэнцыяльнай рожнаадменнасьці захоўвалась ў раней адзіным пляменьні. І таму ня дзіва, што культурную гісторыю кожнага народа пачынаюць гісторыяй тварэння яго мовы, гісторыяй таго, як народ, на першых кроках свайго існаваньня, знайходзіў і акрэсьліваў самога сябе.

У той момант, калі-б здзейсьнілісь лятучэньня „конскіх“ космапалітаў і на зямле запана-

вала-б адзіная мова, у той самы момант загінуў бы галоўны рычаг земнае цывілізацыі. Сказ аб біблейскай вежы ласьне і паказвае, як жыцьцё выйшла мудрэйшым за рацыяналістычныя разважаньня. Бяз рожніцы моў загінулі-б асобыя нацыянальнасьці і „людзкасьць абярнулася-б у мёртвы лёгкіны абстракт, слова без зместу, гук без значэньня“ (Белінскі).

У селюдзкі інтэрнацыянал ласьне і цікаў тым, што ён інтэрнацыянал. Уся сіла інтэрнацыянала месьціца акурат у рожнасьці складаючых яго часткаў, а не ў адзінасьці іх. (Мы кажам аб культурным інтэрнацыянале. Але нават і палітычны пролетарскі інтэрнацыянал, у сваёй спецыфічна клясавай плашчыне, ня можа стварыць тае адзінасьці, якой жадалі яго першыя тэорэтыкі: прамых ліній у прыродзе няма).

Прыведзены намі схэматычны перагляд агульнавядомых постулятаў значэньня мовы мы прывялі для таго, каб паказаць, каб прыпомніць чытачу, што інтэлігэнцкае цвёрджаньне аб шкоднасьці рожнамоўнасьці ёсьць ці забыцьцё, ці няведаньне устаноўляных фактаў гісторыі. Рожнамоўнасьць ёсьць не праклён над родам людзім, а яго благослаўленьне. Не да зьнішчаньня рожнамоўнасьці трэба імкнуцца, а да захаваньня кожнай мовы і развіцьця яе да яе натуральнага значэньня.

Мова ёсьць маці кожнага народа. Дзякуючы мове народ, як асобная нацыянальнасьць, родзіцца, з ёю жа ён паміраець. У стасунку да белару-

саў гэтую думку найбольш каротка і яскрава выказаў адзін з нашых „простых людзей“, умеўшых „слухаць жыццё“,—Мацей Бурачок: „Не пакідайце мовы вашай, каб ня ўмерці!“. У гэтых спакойных словах народнага песьняра—цэлая філосафія, запраўдны „Новы Завет“—цэлая праграма народнага бытаваньня.

Мы павінны берагчы і узбагачаць свае духовыя скарбы.

Паскольку мы беларусы, г. зн. не палякі, не маскалі, не літвіны, не ангельцы,—пастольку мы павінны берагчы і цаніць ўсё тое, што робіць нас беларусамі, што гаворыць аб нашай асаблівасьці паміж суседзямі. Берагчы у пашане сваё, гэта знача гарманічна сумясьціць сваё з чужым, з агульначалавечым. Мы павінны берагчы і разьвіваць свае звычаі, сваю песьню, сваю вопратку, паважаць і паглыбляць асаблівасьці свайго беларускага сьветапагляду і інш. А ў першую чаргу мы павінны берагчы і разьвіваць сваю мову, бо толькі з ёю і праз яе мы здоляем асягнуць ўсё іншае.

Космополітычны напрамак інтэлігэнцкіх настрояў і перакананьняў годзіцца, як мы заўважылі, хутчэй са сьмерцю ніж з прызнаньнем беларускасьці са ўсімі адгэтуль няўнікнёнымі „непрыемнасьцямі“. Адным з апраўданьняў такога пагляду служыць, як мы паказалі, заява, што тое інтэгральна-самабытнае, тая нацыянальная „якасьць“, што ёсьць у беларусаў як племяні,—ні

ў якім выпадку не загіне, але ператворыцца ў польскасьці, ці расейскасьці. Культурная скарбніца чалавецтва ад гэтага, быццам, ня страціць, а ў параўнаньню з аграмаднай затратай энэргіі, патрэбнай для выяўленьня праблематычных (у данны момант!) беларускіх асаблівасьцяў, можа нават і выйграць.

Лоўкі, але плыткі софізм. На першы пагляд давесьці абмылковасьці падобных заяў гэтак сама трудна, як і давесьці іх справядлівасьць. Яны датычуць будучыны, аб якой можна гадаць як у адзін, так і другі бок. Аднак, некаторыя разважаньня хутка выкрываюць іх слабы грунт.

Зробім, прыкладам, маленькую перэстаноўку. Зазначым, што калі для людзкасьці ня робіць рожніцы тое, што Гогаль зьявіўся на расейскай мове, а Міцкевіч на польскай, дык з поўным правам можна вызнаць, што чалавецтва нічога ня страціла-б, каб той самы Гогаль і Міцкевіч зьявілісь на украінскай і беларускай мове. Вось тут то, як кажуць, і выстыркаець шпунт: калі гэта ўсё роўна для людзкасьці, дык далёка ня ўсяроўна для расейцаў і палякоў. Для іх адмовіцца ад гэтых талентаў—значыць адмовіцца ад добрака кавалку сваяе славы. Адсюль і выходзіць, што калі цікаваць спэцыяльна расейскія (ці то польскія) нацыянальныя інтэрасы, а не агульна-людзкія, калі падыходзіць да пытаньня аб беларускасьці з эгоістычна-велікарускага, ці польскага, боку, дык прынцып свабоды развіцьця беларускае стыхіі будзе здавацца шкадлівым. Зразумела:

калі падбіта беларуская, украінская, грузінская і г. д. нацыянальныя энэргіі, дык велікаруская стыхія выгрывае ўжо адным тым, што на ўсходзе Эўропы яна пануе непадзельна і ў яе німа конкурэнтаў. Таму, паўтараем, мы разумеем, калі аб спыненьні беларускасьці гавора велікарус, ці эвэтуальна паляк, як прадстаўнікі адпаведнай культуры. І зусім не разумеем, калі гэтага дамагаецца беларускі інтэлігэнт, ці лепш-інтэлігэнт, пачуваючы сябе беларусам. Бо ўся справа тут не ў тэарэтычным аргумэнтаваньні, а ў самым звычайным патрыотызме.

У беларускім руху німа ніякага „культурнага бунту“.

Застаецца ссылка на нічым, быццым, не апраўданы „культурны бунт“, на, быццым, бязмэтную растрату духовай энэргіі народу, што патрэбна для ўсходжаньня элемэтарнай беларускасьці на вышыні сучаснае цывілізацыі. Аргумэнт найбольш цяжкі і найбольш сур'ёзны. Прыбягаючы да яго, інтэлігэнт успамінаець на вялізарныя бібліотэкі Рассіі, Нямецчыны, Францыі і іншых высокакультурных народаў, успамінае аб Брытанскім музэю, аб пяці факультэтах сучасных унівэрсытэтаў—і, раўнаючы усё гэта да беларускай пачатковай школы,—прыходзіць у жах. У душы яго, разам са страхам прад адраджэнскай ідэалогіяй, вырастаець зьдзек над ёй, злоба і пратэст. Нішчыць, душыць у самым зародышу трэба бацьку гэтай ідэі,—адзнаку вострай і небаспечнай хваробы. „Гэта ёсьць соцыяльнае злачынства, гэта

массавы псыхоз!“—крычыць інтэлігэнт: „Трэба рашуча спыніць гэтую дзікую, страціўшую прытомнасьць і пачуцьцё рэальнасьці пропаведзь апрашчэньня, гэты паталёгічны „культурны нацыяналізм!“

Разгледзім спакойна гэтыя гістэрычныя выкрыкі.

Так, мы годзімся, што пропаведзь ідэі беларускага нацыянальнага адраджэньня ёсьць пропаведзь апрашчэньня. Гэта заўважана ўжо даўна: „у нацыянальных адраджэньнях“—кажа вядомы расійскі этнограф А. Пыпін—„вымагаецца вядомае зусілье, каб аднавіць страчаную, ці аслабшую сувязь грамадзянства з народамі“, трэба выучыць яго, „опростіцца“. (Історія слав. літаратур, стр. 439). Інтэлігэнцыя павінна наблізіцца да народу да простага вясковага люду. Павінна адмовіцца ад процістаўленьня: мы і яны. Мы, гэта знача людзі гладкіх рук і высокай (чужой!) адукацыі, і яны—гэта знача мужыкі, людзі грубых рук, неасьвечаная вёска. Інтэлігэнцыя павінна згадзіцца, што гэтыя мужыкі, гэтыя натруджаныя рукі трымаюць сабой усю будучыну роднага краю, усю славу Беларусі, а знача і ўсю будучыну і славу беларускай інтэлігэнцыі. Па другое, яна павінна неўнікнена акунуцца ў запраўды элемантарны беларускі сьвет. У пэўным разуменьню яна павінна сесці на некаторы час за беларускі лемантар—граматыку, каб успомніць забытую матчыну мову; павінна будзе азнаёміцца з існуючай беларускай літаратурай; бліжэй падайсь-

ці да беларускага тэатру, да беларускай песьні. Зрабіць гэта зусім ня трудна: ня трудна як таму, што ўсё гэта сваё, блізкае, знаёмае з дзяцінства, так і таму, што ўсё гэта элемантарнае, малое, пачатковае. Элемантарнае і малое ня нутраной глыбінёй і зместам, а сваім вонкавым, кніжным выглядам. Беларуская літэратура, тэатр і песьня — усё гэта першыя ўсходы, рунь, тонкія вехі. Усё гэта пакуль што „дзсятіфунтовае“, як калісь ці шубілі гаварыць расійцы пра ўкраінства—(цяпер ўжо ня кажуць!). Прарабіць гэта ня ставіць перашкоды, і кожны інтэлігэнт можа прарабіць гэту працу зусім лёгка, калі . . . калі ён на яе адважыцца. Вось у гэтай адвазе, ў гэтым рашэньні пайсьці ў беларушчыну, пайсьці чэсна, не для адчэпкі, не „для прысьпосабленья“, а тым больш не для спэкуляцыі, —вось у гэтым ляжыць галоўная псыхолёгічная перашкода.

Інтэлігэнцыя ня йдзе у беларускі адраджэньчы рух—з ленасьці.

Мы раней ўспамянулі аб лянівасьці і опартуністычнасьці інтэлігэнцыі. І цяпер падчыркваем, што галоўнай прычынай, чаму інтэлігэнцыя ня йдзе ў працу, а калі ідзе дык адзінкамі,—зьяўляюцца не тэарэтычныя мярканьня, а ласьне гэтая обыватэльская ленасьць. Контр-пытаньня, якія ставіць інтэлігэнцыя беларускаму адраджэньню, зьяўляюцца простым манэўрам, каб ня быць зацягнутай да чыннай працы. Яна кажа: „і без таго ясна“.

Ясна не таму, што гэта аб'ектыўна ясна, а ясна таму, што хочацца, каб гэта было ясна. Як часта здараецца ў психолёгіі, так і ў даным выпадку, за факт прымаецца ня тое, што ёсць, а тое, што жадаецца. Нехаць інтэлігэнцыі, адсутнасць рашэння пайсьці на апрашчэнне ўстрымлівае інтэлігэнта ад рашэння пайсьці ў адраджэнскі рух. А між тым акурат у гэтым моманце ляжыць самая магчымасць падайсці да пытання ўсутыч і давесці, чаму мэты нацыянальнага адраджэння жыццёва рэальны і чаму інтэлігенцкае апрашчэнне рэч ня бязсэнсая.

III.

Інтэлігэнтны павінны стаць запрауднымі сынамі Беларускага Народу!

Для таго, каб вайсьці ў беларускую справу і стаць у шэрагі змагароў за Новае Жыццё,—патрэбны два варункі: 1) трэба, каб у чалавека ня ўмерла душа, каб ён быў „новы“ і кахаў свой край; і 2) трэба каб ён быў „чэсны з сабой“, г. зн. не хаваўся ад уласных думак і гатоў быў правесці іх у сваё жыццё.

Есьць дзеве адмены каханьня: першай адмены каханьне ёсць тое, што ня вымагае ахвяры, якую ня трэба падымаць, як крыж, але якая, наадварот, сама падымаець, уносіць і песьціць. Гэта ёсць тое каханьне, што зьяўляецца натуральным плодам пагарды, што зьвернута на гожае, моцнае, вялікае і імпануючае. Гэткім, было прыкладам, каханьне расейскага патрыёта да старай імперыі. Ён любіў сваю „родину“ за яе аграмадны абшар, багацьце і сілу кулака:—„ад финских хладных скал до пламенной Колхиды“—пеяў аб ёй Пуш-

кін. Падобным гордым каханьнем любіць сваю бацькаўшчыну англіец, француз і некалькі год таму назад асабліва любіў немец: „Deutschland, Deutschland über alles“—(„Нямеччына, Нямеччына—вышэй за ўсіх, над усімі.“) Гэткім каханьнем мы ня можам кахаць Беларусь, і не патрэбна ей гэткае бяздушнае, сытае, нядзейнае каханьне.

А ёсьць другое каханьне—ахвярнае, дзейнае, церпячае і творчае. Любіць свой народ, любіць Беларусь можна толькі гэткай ахвярнай любоўю. Чаму?—Таму, што Беларусь загнаная, Беларусь цёмная. Любіць Беларусь можна не за багацьцё яе, не за бліскучую славу, не за сілу і панаваньне,—любіць Беларусь можна толькі за яе беднасьць, за пакуту, за яе страшныя цяргеньня ў мінулым і ў сучаснасьці. Любіць беларускі народ можна не за статнасьць яго і сытасьць, гладкасьць і аздобнасьць,—а за голад яго, за крывавую працу, за цемнату яго і гора. Трэба палюбіць яго ўсохшыя плечы, яго рваную світку, яго грубыя рукі,—палюбіць яго так, як ён ёсьць „без прыкаса“. Палюбіць яго трэба „чорненькім“, а гэткай любоўю ёсьць любоў ахвярная. Ня кожнаму яна да спадабы і ня кожнаму яна па сілах. Толькі той, хто ўздумаў над страшнай беднасьцю свайго народа і не падупаў духам, але знайшоў у сабе падвойную сілу для змаганьня за новае жыцьцё,—толькі той выйшаў пераможцам над сучаснасьцю, толькі той можа хрысьціцца ў „Новую Веру“.

Разам з тым любіць Беларусь можна толькі выключнай любоўю. Гэта асабліва павінен уразумець той інтэлігэнт, які кажа, што любоў

да Беларусі можна „савмѣстить“ с любоўю да Расіі, ці да Польшчы. Непраўда,—гэта фарысейства, ілжа! Ілжа прад самім сабой. Як у чалавека ёсьць адна маці, так у яго ёсьць толькі адна бацькаўшчына! Любіць можна: ці Беларусь, ці Расію, ці Польшчу.

Можна, а нават павінна паважаць і любіць кожны народ, але п а с ь л я Беларусі. Любоў да Беларусі—ў аснове, любоў да ўсіх іншых—у координатах. Толькі той з інтэлігэнтаў, хто ўразумеў, што значыць назвацца сынам Беларусі і быць ім,—толькі той не дарма прыдзе да беларускай нацыянальнай справы.

**Вярнуушыся да народ, у інтэлігэнцыя ня толькі
апрасьціцца, але духова уласканаціцца.**

У наш час, калі інтэлігэнцыя ня йдзе ў рух галоўным чынам з-за мовы, найлепшым доказам яе рашымасьці і здольнасьці да чыннага ўдзелу будзе той дзень, калі яна загаманіць сярод сваёй грамады на беларускай мове. Мы разумеем,—гэта ня так лёгка зрабіць. Ціжар традыцыі цэлых пакаленьняў, ціжар прывычкі, створанай за ўсё напярэдняе жыцьцё, ціжар зьдзіўленьня, а часам і аткрытай насмешкі акружаючых,—зрынуць ня так лёгка, як можа здавацца з боку. Памятаеце, як трудна было асьвечанаму, высокакультурнаму Саўлу перарабіцца на Паўла,—вось гэтак жа цяжка „перарабіцца на беларуса“ сучаснаму кваліфікаванаму інтэлігэнту, шчыра прыняўшаму „на розум“ адраджэнскую ідэолёгію. Таму то Саўлы гэтак рэдкі ў нашай барацьбе.

Але,—падобны індывідуальны учынак павінен быць пераробляны абавязкова; бяз яго Беларусь не дабудзе запраўднага сына. Гэтую справу für sich, як казалі метафізікі, гэты маленьк- „парожак“ кожнаму інтэлігэнту трэба індывідуальна пераступіць, каб ўвайсьці ў Царства Новае.

Толькі пасля таго агонь новай веры абажжэ душу блуднага сына, спаліць старыя куміры і адкрые яму вочы на шмат такога, чаго ён раней ня бачыў,—ня мог бачыць. У душу яго ўдыхнецца новы дух, ён убачыць запраўднае жыцьцё народу свайго, свайго краю, узгардзіцца імяні беларуса. Прад ім адкрыецца шырокая дарога: у беднасьці народа ён убачыць злую няпраўду мінулага, якую трэба перэбароць; у цемнаце народнай ён убачыць неаглядны прастор для творчай працы, усе сілы інтэлігэнта прыдуць у напружаньне, узьнімуцца ў адным парыве—памагчы нячужанай народнай бядзе, зваліць нядолю і гора яго, пайсьці разам з ім да славы і волі людзкай.

Ласьне — ўсё гэта паўстане прад інтэлігэнтам, ён адчуе ўсё гэта нутром сваім толькі з моманту, калі ён прыме мову народа, як сваю родную мову. І вось у гэтым будзе ляжаць крытычны момант усяго інтэлігэнцага апрашчэньня.

Не!—Не рэгрэс, не апрашчэньне ў грубым значэньні, ня крок назад, у сярэднія векі, зробіць інтэлігэнт, калі ён перабора так званы „ілжывы сорам“,—але вялікі, надзвычайны крок наперад, гіганцкі, вялізарны пераход у царства агульнага ўдасканаленьня.

Праўда, часова будзе, як зазначана вышэй, быццым крок назад, дарэмная здавалася—страта энэргіі на паўтарэнне задоў. На пэўны час інтэлігэнт акулца ў круг элемантарных інтэрасаў, у самы, здавалася бы, абмежаны круг ідэй і жаданьяў,—як культурных гэтак і палітычных. Прычым значная частка гэтых жаданьяў будзе выглядаць нерэальна, толькі як адна надзея і як „міраж“, падобна ўсёй нашай „міражнай“—у вачох рэальных людзей!—беларускай справе. Да гэтага далучыцца ціжар перавучваньня мовы, гэтак неапрацаванай, гэтак на першы пагляд няскладнай; вечнае „нацягваньне“ сябе і сваіх блізкіх да гэтае мовы, штодзенная барадзьба са старым укладам жыцця ва ўсіх дробных, але гэтак дакучных формах. Што чытаць, чым жыць свой розум, калі ня хлебам адзіным жыў чалавек? Калі беларуская сучаснасьць гэтак бедная, лык ці не шукаць духовай стравы ў XVI стагодзьдзі, калі Беларусь была самым апошнім словам культуры на ўсходзе? Як быць з Брытанскім музэям ці можна угнацца ў беларускіх варунках за магутным росквітам навукі і тэхнікі?

Гэткія мыслі могуць атруціць не адну мінуту новага працаўніка. Але яны бязплодны, і ня трэба над імі разважаць, ня трэба іх ставіць у тэорэтычнай плашчыне. Яны будуць пастаўляны і бліскуча вырашаны ў працэсе самога жыцця, папершае, калі, прыглядзецца, дык шмат што з сучаснага паважнага страціць свой блеск і паважнасьць. І наадварот, шмат што са, здавалася бы, нэгатыўнага,—абярнецца неспадзявана сваім сьветлым бокам.

**Удзел у беларускай нацыянальнай працы уратуе-
беларускага інтэлігэнта ад абмяшчэньня і
створыць з яго грамадзяніна свайго краю.**

Беларускае адраджэньне—не перасяленьне
гунаў, і шляхам Ацілы яно йсьці не зьбіраецца.
Не руйнаваць старую культуру прыходзіць Бела-
русь, але узнавіць яе, прыстасаваць да сябе, да-
поўніць для сябе і ад сябе. Для гэтага
зусім ня трэба „перэкладаць на беларускую мо-
ву Брытанскі музэй“—аб гэтым могуць крычэць
ці безнадзейныя ідзіоты, ці „шалёныя патрыёты
вялікіх нацый“. Каб узяць ад старай культуры
усё патрэбна-новае, каб узгадаваць, побач са ста-
рым Падуанскім, ці Маскоўскім унівэрсытэтам,—
малады беларускі, для гэтага не вымагаецца ні-
чога нялюдзкага, чаго-небудзь такога што ня
было-б у сілах узбуджанага народу. У гісторыі
прыкладаў такіх мы знойдзем не мала: гэтак бы-
ло ў Грэцыі—ў стасунку да Эгіпта, гэтак было ў
арабаў—у стасунку да Візантыі, гэтак было ва-
ўсё Сярэднявецца—ў стасунку да Стара-Грэчка-
Рымскага сьвету, гэтак было ў Нямецчыны—ў
стасунку да Францыі і Англіі, гэтак было ў Ра-
сеі і Польшчы—ў стасунку да Зах. Эўропы—гэтак
сама будзе ў Беларусі ў стасунку да Расеі, Польш-
чы і ўсяго Сьвету. Са ўсіх іншых нацыяналь-
ных заданьяў—пайсьці ў ногу с сучаснай куль-
турай задача не з труднейшых, ў кожным разе
яна—зусім рэальная.

Сам па сабе інтэлігэнт, жывучы ў знаемай нам
атмасфэры абывацельшчыны, інтэлігэнт—вучы-
цель, чыноўнік, доктар і іншы—усе яны жывуць

тым, што далі ім дорэвалюцыйныя часы. Яны, казаў той, жывуць „старымі запасамі“, перажоўваюць старую „культурную жвачку“,—і гэта асабліва датычыць інтэлігэнцыі на Беларусі, якая падзелена сёньня паміж дзвюма, варожымі аднаадной дзяржавамі. Можна з пэўнасьцю сказаць, што сярод усіх іншых інтэлігэнцый, інтэлігэнцыя на Беларусі, калі яна не прыйшла да жывой крыніцы нацыянальнага руху, мадзей і ўпадаець у найгоршай адмены мяшчанства.

Ня то з інтэлігэнтам—нацыяналістам. Яму, уступіўшаму на шлях барацьбы за вызваленьне Беларусі, небяспека падобнага заняпаду не пагражае. Ідэя адраджэньня нацыі нагэтулькі вялікая, што яна дасьць, як кожнаму інтэлігэнту пасобку, так і інтэлігэнцыі, як стану, залішне шмат працы, каб засталася часу на звычайнае мадзеньне. Ужо адна тая ўнутраная „перабудоўка“, якая вымагаецца самым фактам перахода да Новай Веры, ужо адзін той „парожак“, аб якім была мова,—ужо адно гэта выведзе інтэлігэнта далёка па-за-рамкі штодзённай будзёнасьці. У гэтай перабудоўцы, у гэтай „перэацэнцы ўсіх цэннасьцяў“ усе сілы душы ўскалыхнуцца і прыдуць у напружаннасьць. Першабытнасьць і беднасьць на культурныя здабыткі, сярод якіх апыняецца кожны інтэлігэнт, прабуджаюць—няунікнёна!—у ім такую энэргію, якую можна параўняць толькі з энэргіяй Робінзона Крузо, трапіўшага на няжылую выспу. Новы сьветапагляд набудзецца ня лёгка,—у працэсе яго набыцьця інтэлігэнт самаакрэсьліцца ў глыбокім значэньні

гэтага слова, знойдзе самога сябе і свае месца,—
іншымі словамі—знойдзе сэнс жыцця і сваю ідэю
ў жыцці. А гэта і ёсць найцэннейшае і найвы-
шэйшае асягненне, якое дана чалавеку, бо бяз
ідэі—жыцце ёсць быдлачае істнаванне!

Інтэлігэнт, у старым значэнню, да самай
сваеі сьмерці можа „жыць“, ці лепш сказаць,
істнаваць у супакою, не забіваючы сваеі галавы
пякучымі, складанымі пытаннямі. Ён можа быць
проста чыноўнікам, проста вучыццям,
проста інжэнэрам. Інтэлігэнт-нацыяналіст ня-
можа быць проста ці то толькі чыноўнікам: ён
будзе разам з тым нацыянальным працаў-
ніком. Ён ня толькі будзе служыць на чыгун-
цы, ці хадзіць ў бальніцу, ці магістрат, але разам
з тым будзе клапаціцца аб беларускай школе, аб
беларускай кнізе, аб беларускім тэатру. Акружаю-
чая яго бязмерная патрэба ў людзях, у адукава-
ным слове, у асьвечанай сьвядомасьці—наложыць
ня яго такія абавязкі, якіх раней ён і заўважыць
ня мог. Тую энэргію, якую ён, пры старых ва-
рунках, траціў у абыватэльшчыне, балтаніне, кар-
тах,—ён прымушаны будзе аддаць справе. Патрэ-
ба ведаць народную мову—прабудзіць у ім інтэ-
рас да філолёгічных спрэчак; азнаемленьне з на-
родным сьпевам—увядзе яго ў беларускую музы-
кальную стыхію; праблема адбудаваньня дзяржа-
вы—прымусіць яго агледзіцца ў гістарычных, со-
цыяльных, эканомічных і ўселякіх іншых асабліва-
сьцяў беларускага краю; барацьба за народную
волю—апрацуе ў ім сталы абгрунтаваны пагляд
на пытаньня рэвалюцыйнага характару,—у выніку

усяго гэтага інтэлігэнт ператворыцца з абыватэля ў грамадзяніна сваёй Краіны. Бо нацыянальныя хрэсьбіны—гэта ня менш, а мо' і больш, як актыўна-рэвалюцыйныя хрэсьбіны.

Аб чым казаць,—даволі толькі інтэлігэнту да канца стаць на шлях руху, як гэты рух прымусяць яго „плыць супроць вады“. Нават мімаволі, нават супроць жаданьня спакою, у часіны адпачынку думы аб Беларусі, аб беларускіх ідэалах, аб страшэнных патрэбах народу,—не пакінуць яго. Безупынна, кожны дзень, амаль кожную гадзіну на яго будзе насоўвацца пагроза варожых поглядаў, здыску, кпін,—ён будзе ўсюдых з імі сустракацца, усюдых яны будуць яго непакоіць. Хвілі самненьня,—святота, творчага самненьня, будуць змяняцца ў душы яго хвілімі рашымасьці, пафосам змаганьня і асягненьня. Беларуская Галгофа, — інакш нельзя назваць ператварэньне сучаснага інтэлігэнта на Беларусі ў сьвядомага працаўніка,—беларускага Галгофа прынясе яму „мільён цярпеньняў“, але разам з гэтым яна родзіць з яго „Чалавека Новага Жыцьця“.

Што гэта—апрашчэньне, ці удасканаленьне? Крок уперад, ці крок назад? Для нас адказ на гэтае запытаньне ясны.

Ал. ГАЛЫНЕЦ.

Зьмест.

Прадмова — К. Езавітаў	5	балонка
„Вялікае апрашчэнне, ці вялікае удасканаленне?“ — А. Галынец	9	„

I.

1, Сялянства захопліваецца беларускім рухам	11	„
2, Інтэлігэнцыя страціла нацыянальны твар	12	„
3, Актыўная варожасьць і змаганьне з адраджэнчым рухам	13	„
4, Довады ворагаў аб непатрэбнасці беларускага адраджэння. — „Культура—адзіна!“	14	„
5, „Ня трэба навінаў! Даволі таго зла, што ўжо існуе!“	15	„
6, „Ня трэба беларускае нацыянальнае рэвалюцыі!“	16	„
7, „Невядома яшчэ што дасць беларускае адраджэнне!“—„Куды практычней зрабіцца ангельцамі!“	17	„
8, „Беларускія таленты могуць выяўляцца і ў чужых мовах!“	19	„
9, Жыцьцё адкідае старую, варожую нам інтэлігэнцыю	20	„

II.

- 10, Розум і пачуцьцё. Адзінасьць і рожнаад-
менаасьць. Як трэба разумець: „Культура
адзіна!“ 22 балонка.
- 11, Рожнаадменнасьць і навізна найбольш ціка-
ваюць нас у творчасці народаў 25 ”
- 12, Мова — душа народу і найкаштаўнейшы
скарб усяго чалавецтва 27 ”
- 13, Мы павінны берагчы і ўзбагачаць свае ду-
ховыя скарбы 31 ”
- 14, У беларускім руху німа ніякага „культур-
нага бунту“ 33 ”
- 15, Інтэлігэнцыя ня йдзе ў беларускі адра-
джэньчы рух з ленасьці 35 ”

III.

- 16, Інтэлігэнцыя павінна стаць запраўднымі сы-
намі Беларускага Народу 39 ”
- 17, Вярнуўшыся да народу, інтэлігэнцыя ня
толькі апрасьціцца, але і духова ўдаскана-
ліцца 39 ”
- 18, Удзел у беларускай нацыянальнай працы
ўрадуе беларускага інтэлігэнта ад абмя-
шчаніваньня і створыць з яго грамадзяні-
на свайго краю 42 ”
- З ь м е с т 46 ”

1964 г.

Қызыл
Кітапхана

B000000 1439496

Қошт 50 сент.

Қызыл
Кітапхана